

**KGORO YA TAOLO LE DITIRELO TŠA SETŠHABA
REPABLIKI YA AFRIKA BORWA**

**MANYUALE GO YA KA KAROLO YA 14
YA MOLAO WA TSWETŠOPELE YA
PHIHLELELO YA TSHEDIMOŠO, WA
2000 (MOLAO WA NO. YA 2 WA 2000)**

LENANEO LA DITENG

1. Morero wa Manyuale
2. Ditlhalošo
3. Mešomo ya Kgoro
4. Sebopego sa peakanyo ya Kgoro
5. Dintlha tša tshedimošo ya kgokagano tša Mohlankedi wa Tshedimošo le Motlatša Mohlankedi wa Tshedimošo
6. Tlhallo ya molao wo ya Komišene ya Ditokelo tša Botho ya Afrika Borwa ya gore PAIA e šomišwe bjang
7. Direkoto
 - 7.1 Tlhalošo ya dihlogotaba tše di swarwago ke Kgoro le magoro a direkoro tše di swarwago ka go hlogotaba ye nngwe le ye nngwe
 - 7.2 Direkoto tše di hwetšagalago le semeetseng
 - 7.3 Tshepedišo ya go dira kgopelo
8. Datha le tshedimošo ya ditirelo tša bašomi ba setšhaba
9. Ditirelo tše di lego gona tša setšhaba
10. Thulaganyo ya go dumelela bakgathatema go morero wa go hlama pholisi le phethagatšo ya mešomo
11. Thušo ye e lego gona mabapi le ditiragalo tše di sego molaong goba tše bahlankedi ba setšhaba ba di hlokomologago
12. Tshedimošo ye nngwe ye e laelago go ya ka karolo ya 14(1)(i) ya *PAIA*
13. Molao wa Tšhireletšo ya Tshedimošo ya Motho, wa 2013 (Molao wa No. ya 4 wa 2013) (“*POPIA*”)
14. Mpshafatšo le go ba gona ga manyuale wo bjalo ka ge go akantšwe ka go karolo ya 41(2) ya *PAIA*

1. MORERO WA MANYUALE

- 1.1 Go ya ka karolo ya 32(1) ya Molaotheo wa Repabliki ya Afrika Borwa, wa 1996 (wo go tloga mo o tla bitšwago bjalo ka “Molaotheo”), batho ka moka ba na le tokelo ya go fihlelela tshedimošo ye nngwe le ye nngwe yeo e swerwego ke Mmušo le tshedimošo ye nngwe yeo e swerwego ke motho yo mongwe yeo e nyakegago go phethagatša goba go šireletša ditokelo tše dingwe le tše dingwe. Molao wa Tšwetšopele ya Pihlelelo ya Tshedimošo, wa 2000 (Molao wa No. ya 2 wa 2000)(wo go tloga mo o tla bitšwago bjalo ka “PAIA”), ke molao wa bosetšhaba wo o hlomilwego go phethagatša tokelo ya phihlelelo ya tshedimošo bjalo ka ge e ngwadilwe ka gare ga karolo ya 32 ya Molaotheo.
- 1.2 Go ya ka PAIA, maAfrika Borwa ka moka a na le tokelo ya go fihlelela direkoto tše di swerwego ke Mmušo, go akaretšwa dikgoro tša mmušo, gammogo le makala a poraebete. Tše di latelago, magareng ga tše dingwe, ke dinepo tše PAIA e nyakago go di fihlelela:
- (a) Go netefatša gore Mmušo o tšea karolo ya go tšwetšapele setšo sa go obamela ditokelo tša batho le toka ya setšhaba;
 - (b) go hlohleletša ditiragalo tša pepeneneng le go hlama mekgwana ya ditshepedišo tša boithapo goba tša kgapeletšo tše di tlo phethagatšago tokelo ya phihlelelo ya tshedimošo ka mokgwa wa ka pela, wa theko ya fase, le wo o šomago; le
 - (c) go tšwetšapele tirelo ya pepeneneng, maikarabelo le pušo ye e šomago ya makala a setšhaba le a poraebete, ka go maatlafatša le go ruta batho ka moka go kwešiša ditokelo tša bona go ya ka PAIA gore ba kgone go šomiša ditokelo tše malebana le makala a setšhaba le a poraebete, go kwešiša sebopego sa mešomo ya makala a setšhaba, go lekola gabotse gammogo le go kgathatema ka gare ga go tšewa ga dipheho tše di ba amago ke makala a setšhaba.
- 1.3 Go ya ka karolo ya 9(b)(i) ya PAIA, tokelo ya go fihlelela tshedimošo e na le magomo ao a kwagalago, go akaretšwa, e sego fela, magomo ao a lebišitšwego go tšhireletšo ye e kwalago ya tshedimošo ya sephiri, sephiri sa thekišo gammogo le pušo ye botse ye e šomago. Ye nngwe ya dinepo tša PAIA, ke go lekanya tokelo ya go fihlelela tshedimošo ke mokgopedi le tokelo ya Kgoro, go mo ganetša ka phihlelo ya tshedimošo yeo go ya ka dipeelano tša kganetšo tše di ngwadilwego go Kgaolo ya 4 ya PAIA.

- 1.4 Go ya ka karolo ya 14 ya *PAIA*, makala ka moka a setšhaba a laelwa gore a dire manyuale wa tshedimošo go thuša motho yo mongwe le yo mongwe yo a nyakago go fihlelela direkoto tša lekala la setšhaba. Maikemišetšo a Manyuale wo ke go fana ka tshedimošo yeo e thušago le go netefatša gore dikgopelo ka moka tša phihlelo ya tshedimošo di diragatšwa gabotse ka go rialo di tšwetšepele dinepo le moya wa *PAIA*.

2. DITLHALOŠO

Ka go Manyuale wo, lentšu goba mmolelwana wo o abetšwego tlhalošo go ya ka *PAIA*, o rwala tlhalošo yeo ntle le ge diteng di laetša se sengwe—

“**mongtshedimošo**” e ra motho yo tshedimošo e amanago le yena;

“**Kgoro**” e ra Kgoro ya Taolo le Ditirelo tša Setšhaba;

“**mohlankedi wa tshedimošo**” e ra Molaodipharephare wa Kgoro;

“**Manyuale**” e ra manyuale wo o dirilwego go ya ka karolo ya 14 ya *PAIA*;

“**mokgopedi wa tshedimošo ya gagwe**” e ra motho yo a kgopelago phihlelelo ya rekoto yeo e nago le tshedimošo ya gagwe;

“**rekoto**” e ra tshedimošo ye nngwe le ye nngwe yeo e bolokilwego, go sa kgathalege gore ka mohuta ofe goba ka kgokagano efe, yeo e lego ka gare ga tshepedišo goba ka fase ga taolo ya Kgoro, go sa kgathalege gore e dirilwe ke Kgoro goba aowa;

“**kgopelo**” e ra kgopelo ya phihlelelo ya rekoto ya Kgoro;

“**mokgopedi**” e ra motho yo a dirago kgopelo ya phihlelelo ya rekoto ya Kgoro ebile e akaretša le motho yo a dirago kgopelo legatong la motho yoo goba mokgopedi; le

“**SAHRC**” e ra Komišene ya Ditokelo tša Botho ya Afrika Borwa.

3. MEŠOMO YA KGORO

- 3.1 Kgoro e thuša Tona ya Kgoro ya Taolo le Ditirelo tša Setšhaba (“Tona”) go merero ya pholisi yeo e amanago go ditirelo tša setšhaba, go ya ka dinyakwa tšeo di ngwadilwego go Molaotheo le melao ye mengwe ye e ka šomišwago.

- 3.2 Dinyakwa tše di amegago tša Molaotheo le melao ye mengwe ye e šupšago ka godimo, di tšwa ka go Kgaolo ya 10 ya Molaotheo, ye e lebaganego le merero yeo e amanago le taolo ya setšhaba.
- 3.3 Karolo ya 195 ya Molaotheo e laela gore taolo ya setšhaba e swanetšwe go laolwa ke metheo ya temokrasi ye e bonagalago ka gare ga Molaotheo, ye e akaretšago metheo ye e latelago:
- (a) Tšwetšopele le tlhokomelo ya go ya go ile ya maemo a godimo a maitshwaro a se profešenale.
 - (b) Tšwetšopele ya tšhomišo ye botse ya didirišwa ye e thekgago kgolo ya ekonomi.
 - (c) Taolo ya setšhaba e swanetše go ithekga ka tlhabollo.
 - (d) Ditirelo di swanetše go abja ka mokgwa wa go se tšeye lehlakore, wo lokilego, wa tekatekano ebile o se na kgethologanyo.
 - (e) Dinyakwa tša batho di swanetše go šetšwa, le gore setšhaba se swanetše go hlohleletšwa gore se kgathe tema go tiro ya dipholisi.
 - (f) Maikarabelo a taolo ya setšhaba.
 - (g) Pihlelelo ya tshedimošo ya bjako ke setšhaba e swanetše go godišwa le go ba pepeneneng.
 - (h) Go swanetšwe go hlohleletša ditiro tše di botse tša taolo ya ditirelo tša bašomi le tlhabollo ya mešomo, go godiša bokgoni bja batho.
 - (i) Taolo ya setšhaba e swanetše go emela bontši bja batho ba Afrika Borwa, gomme se se e ra gore ditiragalo tša taolo ya go thwalwa ga bašomi di ithekge ka bokgoni, go se tšeye lehlakore, toka gammogo le dinyakwa tša go lokiša go se lekalekane ga kua morago gore go fihlelelwe kemelo ya batho ka bophara.
- 3.4 Karolo ya 197 ya Molaotheo e šetšana le ditaello tše itšego tša ditirelo tša setšhaba. Karolo ya 197 e laela gore—
- (a) Tirelo ya setšhaba e swanetše e šome, gammogo le go bopšwa go ya ka molao wa bosetšhaba;
 - (b) mabaka le dipeelano tša go thwala ka go ditirelo tša setšhaba di swanetše go laolwa ke molao wa bosetšhaba; le
 - (c) mebušo ya diprofense e na le maikarabelo a go thwala, go kgetha, go hlatloša, go fetišetša le go raka maloko a ka gare ga ditirelo tša setšhaba ao a lego ka gare go ditaolo tša yona ka go šomiša ditlhako tša yona tša ditlwaedi le metheo ye e swanago yeo e šomišwago go ditirelo tša setšhaba.

- 3.5 Molao wa bosetšhaba le tlhako ya ditlwaedi le maemo, yeo e ngwadilwego go karolo ya 197 ya Molaotheo, e tšwa go Molao wa Ditirelo tša Setšhaba, wa 1994 (Pegosemmušo ya No. ya 103 ya 1994)(“PSA”). PSA e šetšana le maatla le mešomo ya Tona. PSA e fa Tona mešomo le maatla a go—
- (a) hlola ditlwaedi le maemo ao a amanago le mešomo, peakanyo ya kgoro, maemo a kabo ya ditirelo, ditiro tša go thwala bašomi, dikamano tša merero ya bašomi, boiketlo le boitekanelo bja maphelo a bašomi, taolo ya tshedimošo, mmušo wa elektroniki, botshepegi, metheo ya maitshwaro, maitshwaro, tlhokego ya bofora, phetošo, kaonafatšo le tlabollo;
 - (b) dira ditharollo malebana le phetišetšo ya mešomo go dikgoro;
 - (c) fa Mopresidente le dikhuduthamaga maele go merero yeo e amanago le ditirelo tša setšhaba, peakanyo ya bašomi goba ditiro tša thwalo ya bašomi tše di amanago le makala a mmušo, meputso gammogo le mabaka a thwalo ya bahlankedi ba dikantoro tša boto ye nngwe le ye nngwe, sehlongwa goba lekala; le
 - (d) dira melawana, go ntšha ditharollo le ditaelo.
- 3.6 Go tlaeletša PSA, Molao wa Taolo le Ditirelo tša Setšhaba, wa 2014 (Molao wa No. ya 11 wa 2014)(“PAMA”) o tšwela pele go nyaka go—
- (a) tšwetšapele mehola le metheo yeo e bonagalago ka go karolo ya 195 ya Molaotheo;
 - (b) fana ka bokgoni bja tlabollo le tlhahlo;
 - (c) hlama Yuniti ya Thušo ya Metheo ya Taolo ya Setšhaba, Botshepegi le Dikgalemo tša Sethekniki; le go
 - (d) hlama Kantoro ya Maitshwaro le Kobamelo.
- 3.7 Go ya ka karolo ya 16 ya PAMA, Tona e filwe maatla a go ntšha metheo ya maitshwaro le ditlwaedi go ralala le makala a mararo a mmušo, ao e lego mebušo ya bosetšhaba, profense, le selegae, ye e akaretšago, magareng ga tše dingwe—
- (a) tšwetšopele ya mehola le metheo ye e ngwadilwego go karolo ya 195(1) ya Molaotheo;
 - (b) tlabollo ya bokgoni le tlhahlo;
 - (c) ditheknolotši tša tshedimošo le poledišano ka go taolo ya setšhaba;
 - (d) Botshepegi, metheo ya maitshwaro le go ikgala;
 - (e) go tšweletša pepeneneng dikgahlego tša tšhelete;

- (f) magato a go kaonafatša go šoma ga botse ga dihlongwa; le
- (g) go tšweletša pepeneneng tshedimošo ye e lebanego le ditshepedišo tše di sa tlogo le tše di phethilwego tša magato a kgalemo mo mošomi a hweditšwego molato.

4. SEBOPEGO SA PEAKANYO YA KGORO

4.1 Kgoro e na le makala a mahlano, bjalo ka ge go bonšhitšwe ka fase:

- (a) **Taolo le Tlhabollo ya Ditirelo tša Bašomi** ye e nago maikarabelo a taolo ya go loga maano, go thwala le go phethagatša mešomo, tlhabollo ya ditirelo tša bašomi le phetolo, taolo ya tikologo ya mešomo le Kantoro ya Maitshwaro le Kobameloo;
- (b) **Ditherišano, Dikamano tša Ditirelo tša Bašomi le Taolo ya Megolo** ye e nago le maikarabelo a tlhabollo ya peakanyo ya kgoro, maemo a mešomo, peakanyo ye kgolo ya mmušo, megolo, maemo a thwalo ya bašomi (meputso ye megolo le ye e tlwaelegilego), mananeotshepedišo a ditirelo tša bašomi, ditherišano, dikamano tša ditirelo tša bašomi le taolo ya dithulano gammogo le Yuniti ya Thušo ya Metheo ya Taolo ya Setšhaba, Botshepegi le Kgalemo ya Sethekniki;
- (c) **Taolo le Phihlelelo ya Ditirelo tša Mmušo** ye e nago le maikarabelo a taolo ya ditshepedišo, tlhabollo ya phihlelo ya ditirelo le kabo ya ditirelo, dikamano tša setšhaba le go kgathatema gwa setšhaba;
- (d) **Taolo ya Tshedimošo le Ditirelo tša Inthanete tša Mmušo** ye e nago le maikarabelo a pušo le taolo ya theknolotši ya tshedimošo le poledišano, taolo ya lenaneokgoparara la tirelo ya tumelelo ya inthanete ya theknolotši ya tshedimošo le poledišano, taolo ya tshedimošo le ya batšeakarolo gammogo le taolo ya tsebo le tlhabollo; le
- (e) **Taolo** ye e nago le maikarabelo a thekgo ya ka gare ga kgoro ya boetapele bja maano le bja khuduthamaga, go nolofatša poledišano le taolo ya tsebo ya ka gare, ditirelo tša semolao, ditirelo tša bašomi tša ka gare le taolo ya tikologo ya mešomo, tshedimošo ya ka gare, taolo ya poledišano le theknolotši, dikamano tša merero ya boditšhabatšhaba le moneelo wa tšhelete, tekolo ya ditšhelete ya ka gare, kotsi, ditirelo tša taolo ya ditšhelete, Kantoro ya Sephiri ya Tona, Kantoro ya Sephiri ya Motlatša Tona gammogo le Kantoro ya Molaodipharephare.

5. DINTLHA TŠA KGOKAGANO TŠA MOHLANKEDI WA TSHEDIMOŠO LE MOTLATŠA MOHLANKEDI WA TSHEDIMOŠO

Molaodipharephare wa Kgoro ya Taolo le Ditirelo tša Setšhaba ke Mohlankedi wa Tshedimošo go ya ka *PAIA*. Motlatša Mohlankedi wa Tshedimošo yo a kgethilwego ke Molaodimogolo: Ditirelo tša Semolao.

Aterese ya Poso: Private Bag X916
PRETORIA 0001

Aterese ya Seterata: Batho Pele House
546 Edmond Street
ARCADIA

Mogala: 012-336-1218/1553/1006

Aterese ya I-meile: PAIA@dpsa.gov.za

6. TLHAHLO YA MOLAO WO YA KOMIŠENE YA DITOKELO TŠA BOTHO YA AFRIKA BORWA YA GORE PAIA E ŠOMIŠWE BJANG

Go ya ka karolo ya 10 ya *PAIA*, *SAHRC* e swanetše go ngwala sengwalwa sa tlhahlo, ka maleme ka moka a semmušo, seo se nago le tshedimošo ye bjalo, ka mokgwa wo o lego bonolo go kwešiša, ka ge se ka nyakwa ke motho yo a nyakago go phethagatša toka ya gagwe go ya ka *PAIA*. Bjalo ka ge go bontšhitšwe ka godimo, sengwalwa sa tlhahlo se tla thuša motho yo a a nyakago go phethagatša tokelo ya gagwe go ya ka *PAIA*, mola morero wa Manyuale e le go thuša motho yo a nyakago go fihlelela tshedimošo ye e swerego ke lekala la setšhaba ka mokgwa wo o šomago gabotse. Sengwalwa sa tlhahlo sa malebana le gore *PAIA* e šomišwa bjang se gona go *SAHRC*. Dipotšišo di ka botšišwa go *SAHRC* ka:

Aterese ya Poso: Braampark Forum 3
 33 Hoofd Street
 Braamfontein

Mogala: +27 11 877 3600

Letlakala la inthanete: www.sahrc.org.za

I-meile: info@sahrc.org.za

Dingongorego: complaints@sahrc.org.za

7. DIREKOTO

7.1 TLHALOŠO YA DIHLOGOTABA TŠE DI SWARWAGO KE KGORO LE MAGORO A DIREKORO TŠEO DI SWARWAGO KA GO HLOGOTABA YE NNGWE LE YE NNGWE

Ka morero wa go nolofatša dikgopelo go ya ka *PAIA*, dihlogotaba tša direkoto tše di swarago ke Kgoro le magoro a dihlogotaba tša tše dingwe le tše dingwe tša direkoto tše ke tše di latelago:

A. Tlhabollo le Taolo ya Ditirelo tša Bašomi

- a. Maano a Ditirelo tša Bašomi, Thwalo ya bašomi le Taolo ya Phethagatšo ya mešomo
- b. Tlhabollo ya Ditirelo tša Bašomi
- c. Taolo ya Phetošo ya Tikologo ya Mešomo

B. Ditherišano, Dikamano tša Merero ya Bašomi le Taolo ya Megolo

- a. Tlhabollo ya Peakanyo ya Kgoro, Maemo a Mešomo le Peakanyo ye kgolo ya Mmušo
- b. Megolo, Mabaka a go thwalwa Mešomong le Mananeotshepedišo a Ditirelo tša Bašomi
- c. Ditherišano, Dikamano tša Merero ya Bašomi le Dithulano tša Taolo

C. Kaonafatšo le Phihlelelo ya Ditirelo tša Mmušo

- a. Taolo ya Ditshepedišo
- b. Phihlelelo ya Ditirelo
- c. Kaonafatšo ya Kabo ya Ditirelo, Kamano ya Setšhaba le go Kgathatema gwa Setšhaba

D. Taolo ya Tshedimošo le Ditirelo tša Inthanete tša Mmušo

- a. Pušo le Taolo ya Theknolotši ya Tshedimošo le Poledišano
- b. Taolo ya Lenaneokgoparara la Ditirelo tša Theknolotši ya Tshedimošo le Poledišano le tumelelo ya tšhomišo ya makala a inthanete
- c. Taolo ya Batšeakarolo le Tshedimošo
- d. Taolo ya Tsebo le Tlhabollo

E. Taolo

- a. Boetapele bja Maano le Thekgo ya Khuduthamaga
- b. Poledišano le Taolo ya Tsebo ya ka Gare
- c. Ditirelo tša Semolao
- d. Ditirelo tša Bašomi tša ka Gare le Taolo ya Tikologo ya Mešomo
- e. Taolo ya Tsebo ya ka Gare, Poledišano le Theknolotši
- f. Dikamano tša Bodišhabatšhaba le Ditšhelete tša Moneelo

F. Kantoro ya Molaodipharephare

- a. Kantoro ya Maitshwaro le Kobamelo
- b. Metheo ya Taolo ya Setšhaba, Botshepegi le Yuniti ya Thušo ya Kgalemo ya Sethekniki
- c. Tshekatsheko ya ka Gare;
- d. Taolo ya Metheo le Dikotsi
- e. Taolo ya Ditirelo tša Ditšhelete

7.2 DIREKOTO TŠE DI HWETŠAGALAGO LE SEMEETSENG

7.2.1 Tsebišo e gatišitšwe malebana le magoro a direkoto tša Kgoro tše di lego gona le semeetseng ntle le go kgopelwa ke motho go ya ka ditshepedišo tša PAIA.

7.2.2 Direkoto tše di lego go letlakala la inthanete la Kgoro la www.dpsa.gov.za, di gona ge motho a nyaka go di bona le ge a nyaka kgatišo ya tšona ka ntle le gore a dire kgopelo go ya ka *PAIA*.

7.2.3 Go ya ka karolo ya 14(1)(e) ya *PAIA*, Kgoro e na le magoro ao a latelago a direkoto tše di lego gona le semeetseng gore di gatišwe le go lekolwa ntle le gore motho (mokgopedi) a dire dikgopelo go ya ka *PAIA*:

- (a) Melao, Melaokakanywa le Melawana ye e gatišitšwego ke Kgoro;
- (b) dikgatišo tša dihlahli le dipholisi;
- (c) diforomo tša go dira dikgopelo;
- (d) lenaneotšhupo la dintlha tša kgokagano;
- (e) dikgatišo tša elektroniki;
- (f) dipukwana tše di gatišitšwego le dipukwanatshedimošo;
- (g) didirišwa tše di gatišitšwego tša papatšo, go akaretšwa le dipukwanatshedimošo tša papatšo tša kgoro;
- (h) dikgatišo tša dikuranta tša ditaba;
- (i) dipampiritshwantšho le di dipampiripapatšo tše di gatišitšwego;
- (j) dikgatišo tša dipego;
- (k) maano;
- (l) maano a ngwaga ka ngwaga a phethagatšo ya mešomo;
- (m) dipego tša ngwaga ka ngwaga;
- (n) dipolelo tša dipeakanyetšo;
- (o) disekhula tša papatšo ya mešomo; le
- (p) ditherišano tša kakaretšo tša ditumelelano.

7.2.4 Letlakala la inthanete la Kgoro e lego www.dpsa.gov.za le na le bontši bja tshedimošo ye e bontšhitšwego go ditemana tša 7.1 le 7.2 tša ka godimo, ye e hwetšagalago thwii gotšwa go inthanete. O kgopelwa go yo lebelela letlakala le la inthanete pele o tliša dikgopelo, ka ge e tla be e le mokgwa wo bonolo wa go hwetša direkoto tša kgoro. O ka ikgokaganya le Kgoro go tseba gore e ka ba tshedimošo ye o e nyakago, e gona le semeetseng goba o swanetše go latela tshepedišo ya phihlelelo ya tshedimošo gore o hwetše ditokomane tše bjalo.

7.2.5 Tshedimošo ye nngwe ya go hwetšagala le semeetseng ye e lego gona yeo e sa gatišwago go letlakala la inthanete la Kgoro, e ka kgopelwa go Kgoro ka ntle le go tliša kgopelo go ya ka *PAIA*.

7.2.6 Ga go foromo ya kgopelo ye e swanetšego e tlatšwe go ya ka PAIA go direkoto tše di hwetšagalago le semeetseng go ya ka temana ye. Le ge go le bjalo, tefelo ya kgatišogape e ka lefelwa, mo go amegago.

7.3 TSHEPEDIŠO YA GO DIRA KGOPELO

(a) *Ge ke nyaka go fihlelela rekoto ke dira kgopelo bjang?*

- Mokgopedi o swanetše go šomiša foromo (Foromo ya A) ye e gatišitšwego go Kuranta ya Mmušo (Tsebišo ya Mmušo ya R187 ya di 15 Febreware 2002).
- Mokgopedi o swanetše go bontšha ge e ba o nyaka khopi ya rekoto goba ge eba o nyaka gotla a tlo lebelela rekoto kantorong ya lekala la setšhaba. Ka go le lengwe, ge eba rekoto ga se tokomane ya pampiri e ka lebelelwa ka mohuta wo o kgopetšwego, mo go kgonegago.
- Ge e ba mokgopedi o nyaka phihlelelo ya rekoto ka mohuta wo o itšego (mohl. Khophi ya pampiri, khophi ya elektroniki, bj.bj), gona o swanetše go hwetša rekoto ka mohuta woo. Se se ka dirwa bjalo, ntle le ge e le gore go dira bjalo go ka šitiša tshepedišo ya lekala la setšhaba le le amegago, go senya rekoto, goba go iletša phatlalatšo ya rekoto ye e sego ya mmušo. Ge e le gore ka mabaka ao a kwalago, phihlelelo e ka se fiwe ka mohuta wo o nyakegago fela e ka fiwa ka mohuta wo mongwe, go ra gore tefelo e swanetšwe go balwa go ya ka mokgwa wo e bego e badilwe peleng ge mokgopedi a kgopela.
- Ge e le gore, ka tlaleletšo ya go hwetša phetolo ye e ngwadilwego go kgopelo ya gagwe ya rekoto, mokgopedi o nyaka tshedimošo ya phetolo yeo ka tsela ye nngwe, mohlala; ka mogala, se se swanetše go bontšhwa.
- Ge e ba mokgopedi o kgopela tshedimošo legatong la motho yo mongwe, maemo a ka mo kgopelo e dirwago a swanetše go bontšha.
- Ge e le gore mokgopedi o palelwa ke go ngwala goba go bala, goba o na le bogolofadi, go ra gore kgopelo e ka dirwa ka molomo. Mohlankedi wa tshedimošo o tla swanelwa ke go tlatša foromo legatong la mokgopedi wo bjalo gomme a fe mokgopedi khophi ya foromo ye e tladitšwego ka botlalo.

(b) *Go fa goba go gana kgopelo:* Mokgopedi o swanetše go fiwa rekoto ya lekala la setšhaba ge e ba kgopelo ya gagwe e obamela tše di latelago:

- Mokgopedi o obamela ditshepedišo tša dinyakwa ka moka tša *PAIA* mabapi le kgopelo ya phihlelelo ya rekoto yeo; le gore
- Phihlelelo ya rekoto yeo ga e ganetšwe ka mabaka a tshwanelo a go gana ao a ngwadilwego ka go *PAIA*.

(c) *Ditefelo tše* di ka lefelwago le tsebišo ya sephetho sa go hwetša rekoto

- Mokgopedi yo a nyakago go fihlelela rekoto ye e nago tshedimošo ya gagwe, ga a gapeletšwe go ntšha tefelo. Mokgopedi yo mongwe le yo mongwe o swanetše go lefa tefelo ya R35.
- Mohlankedi o swanetše go tsebiša mokgopedi (ka ntle le mokgopedi yo a nyakago tshedimošo ya gagwe) ka tsebišo, gomme a kgopele mokgopedi gore a lefele tefelo ye e beilwego (ge e ba e gona) le go ntšha bonnyane (ge e le gore bo gona), pele gage kgopelo e ka sekasekwa go ya pele.
- Mokgopedi a ka tliša boipiletšo bja ka gare, moo go lego maleba, goba kgopelo go kgorotsheko kgahlanong le thentara goba boleng bja tefo.
- Ka morago ga ge mohlankedi wa tshedimošo a tšere sephetho ka ga kgopelo, mokgopedi o swanetše go tsebišwa ka ga sephetho seo ka mohuta wo mokgopedi a nyakilego go tsebišwa.
- Ge e ba kgopelo e a dumelwa, tefelo ya tlaleletšo ya go fihlelela rekoto e swanetšwe go lefelwa gore go ntšhwe rekoto gape, go e nyaka le go e lokiša, mo nakong ya nngwe le ye nngwe ye e nyakegago ka botlalo ya diiri tše di beilwego tša go nyaka le go lokiša rekoto gore e lokollwe.
- Phihlelelo ya rekoto e tla thibelwa go fihlela ditefelo ka moka di lefetšwe.

8. DATHA LE TSHEDIMOŠO YA DITIRELO TŠA BAŠOMI BA SETŠHABA

Datha ya kakaretšo goba ya sephiri ya ditirelo tša bašomi ya mabapi le bašomedi ba setšhaba bao ba lego ka go makala a mmušo; a bosetšhaba le la profense, e ka kgopelwa go Lenaneotšhupo la Mananeotshepedišo a tshedimošo le datha ya mmušo ka go kgoro. Go hlohleletšwa gore kgopelo ya semmušo gotšwa go sehlongwa e tle le lengwalo la semmušo le le nago le leswao la boitlhatho la sehlongwa leo le saenilwego ke motho yo a nago le maikarabelo a taolo legatong la sehlongwa se se amegago.

9. DITIRELO TŠE DI LEGO GONA TŠA SETŠHABA

Mešomo ya Kgoro, bjalo ka ge e ngwadilwe go temana ya 3, e ka mohuta wo e bego gore ga ntši badiriši ba yona ke dikgoro tše dingwe tša mmušo. Ga e abe ditirelo tše dingwe tše di lego gona tša setšhaba. Le ge gole bjalo, tshedimošo ye nngwe ya dipalopalo ka ga tirelo ya setšhaba (mohlala, bogolo bja tirelo ya setšhaba le nomoro ya bašomi go kgoro ye nngwe le ye nngwe) e ka kgopelwa.

10. THULAGANYO YA GO DUMELELA BAKGATHATEMA GO MORERO WA GO HLAMA PHOLISI LE PHETHAGATŠO YA MEŠOMO

10.1 *Pholisi le molao*: Ge kgoro e tla ka pholisi le molao o moswa e dira ditherišano le batšeakarolo ka moka, ka go ba laletša gore ba tliše ditšišinyo go dipampiri tše di gatišetšwego le/goba le go diwekešopo/dikhonferense. Tshepedišo ya go kgathatema e a fapana go ya ka mohuta wa projeke ebile ga ntši e tsebišwa pele ga ge projeke e ka thoma goba ka morago ga gore e thome.

10.2 *Tiragatšo ya taolo*: Mo ditiragalo tša tiragatšo ya taolo e amago ga mpe go ba di šitišago ka mokgwa wa go bonala-

- (a) ditokelo goba dikholofelo tša nnete tša motho yo mongwe le yo mongwe; goba
- (b) ditokelo tša setšhaba,

dinyakwa tša tshepedišo ya toka tše di bonagalago ka gare ga Molao wa Tšwetšopele ya Taolo ya Toka, wa 2000 (Molao wa No. ya 3 wa 2000) (“PAJA”), di tla šomišwa. (Bona kudu karolo ya 4 le 5 ya PAJA).

10.3 *Mabaka a tirelo ya bašomi ba ditirelo tša setšhaba*: Mabaka a tirelo le merero ye mengwe ya dikgahlegelo tša go swana tša bašomi ba ditirelo tša setšhaba a rerišanwa go dikhansele tša ditherišano tše di hlamilwego go ya ka Molao wa Dikamano tša Merero ya Bašomi, wa 1995 (Molao wa No. ya 66 wa 1995) (“LRA”). Diyunione tša Kgwebišano tše di emelego palo ye e itšego ya bašomi ba ditirelo tša setšhaba e ka ba karolo ya khansele ya ditherišano. Khansele ya Kopantšho ya Ditherišano tša Ditirelo tša Setšhaba, ke lekala leo e lego gore, magareng ga tše dingwe, mabaka ka moka a tirelo ao a šomišwago go bašomi ka moka ba ditirelo tša setšhaba a rerišwa ka go swana. Dikhansele tša ditherišano tša lekala tše di latelago di gona:

- (a) Khansele ya Ditherišano tša Lekala la Kakaretšo ya Ditirelo tša Setšhaba;
- (b) Khansele ya Thuto ya Dikamano tša Merero ya Bašomi;
- (c) Khansele ya Ditherišano tša Lekala la Maphelo le Boiketlo bja Setšhaba; le

- (d) Khansele ya Ditherišano tša Lekala la Polokego le Tšhireletšo;

11. THUŠO YE E LEGO GONA MABAPI LE DITIRAGALO TŠE DI SEGO MOLAONG GOBA TŠE BAHLANKEDI BA SETŠHABA BA DI HLOKOMOLOGAGO

Ditšhepedišo tše di latelago di gona gore batho ba bege goba ba nyake thušo go ditiragalo tše go gononelwago go ba tšeodi sa tlwaelegago, di sa lokago goba di se molaong goba tše di hlokomologago ke bahlankedi bao ba thwetšego ke Kgoro:

11.1 *Ditšhepedišo tša go bega goba go nyaka thušo:*

- (a) Tokelo ya thušo malebana le ditiragalo goba go hlolega go dira go ya ka *PAIA*: Tshepedišo ya ka gare ya go dira boipiletšogo ya ka *PAIA* e dumelela gore molli a dire boipiletšo go Tona (bona dikarolo tša 74 – 77 tša *PAIA*). Ka morago ga go šomiša tshepedišo ya ka gare ya boipiletšo ka moka, kgopelo e ka išwa kgorotsheko (bona dikarolo 78 – 82 tša *PAIA*).
- (b) Mošomi wa ditirelo tša setšhaba a ka tliša selo goba ngongorego gore e nyakišišwe ke Komišene ya Ditirelo tša Setšhaba malebana le tiragalo ya semmušo goba tlhokomologo ya tiragalo (bona karolo ya 35 ya *PSA*).
- (c) Motho yo a nyakago thušo a ka, magareng ga tše dingwe, a šomiše molao wa malebana le bašomi, go swana le wa *LRA* le Molao wa Motheo wa Mabaka a Mošomo, wa 1997 (Molao wa No. ya 75 wa 1997)(“*BCEA*”).
- (d) Motho a ka tliša ngongorego le molekodi wa bašomi malebana le tlolo ye e gononelwago ya *BCEA* (Bona karolo ya 78(1)(a), ya Molao wa Tekatekano ya Bašomi, wa 1998 (Molao wa No. ya 55 wa 1998)(Bona karolo ya 34(e)).
- (e) Motho a ka tliša ngongorego go Mošireletši wa Setšhaba malebana le maitshwaro ao a sego molaong goba a sa lokago a mohlankedi wa setšhaba. Karolo ya 182(1) ya Molaotheo le karolo ya 7 ya Molao wa Mošireletši wa Setšhaba, wa 1994 (Molao wa No. ya 23 wa 1994) e a šomišwa mo maemong a mohuta wo.
- (f) Motho a ka tliša ngongorego go *SAHRC* malebana le tiragalo goba tlhokomologo ya mohlankedi wa setšhaba ye e gononelwago go ba e tlotše tokelo ya motheo ya motho. Karolo ya 15 ya Molao wa Komišene ya Ditokelo tša Botho ya Afrika Borwa, wa 2013 (Molao wa No. ya 40 wa 2013) e a šomišwa mo maemong a mohuta wo.

- (g) Ka Morero wa go šireletšwa gore a seke wa hlokofatšwa ka lebaka la go bololla maitshwaro ao a sego molaong goba a sa lokago a mongmošomo goba mošomi ka yena, motho yo a ngongoregago, a ka latela ditshepedišo tša go bololla tšeo di lego ka gare ga Molao wa Bobolollo bjo Šireletšegilego, wa 2000 (Molao wa No. ya 2000)(“*PDA*”).
- (h) Mongongoregi a ka kgetha go nyaka dithuši tše dingwe tša molao go swana le tekolo ya kahlolo ya ditiragalo tša taolo go ya ka *PAJA*.

11.2 *Mehuta ye mengwe ya dithušo:*

- (a) Mongongoregi a ka kgopela mabaka a tiragatšo ya taolo go ya ka karolo ya 5 ya *PAJA*.
- (b) Motho a ka kgopela gape go fihlelela direkoto tša kgoro ya mmušo goba makala a mangwe a setšhaba go ya ka karolo ya 11 ya *PAIA*.

11.3 *Maikarabelo a go bega:*

- (a) Mošomi wa ditirelo tša setšhaba, ka gare ga maikarabelo a gagwe a semmušo, o gapeletšega, go ya ka Metheo ya Maitshwaro a bašomedi ba ditirelo tša setšhaba, go begela taolo ya maleba bofora, bomenetša, ditiro tša sepitša, taolompe le ditiragalo tše dingwe tše di tšewago bjalo ka tlolo goba tše di kgethollago dikgahlegelo tša setšhaba. Mošomi yo a palelwago ke go obamela Metheo ya Maitshwaro o swanetšwe go lebelelwa go ya ka ditshepetšo tša kgalemo tše di ngwadilwego ka go karolo ya 16A ya *PSA*. Molawana wa 9 wa Melawana ya Ditirelo tša Setšhaba, wa 2016 le wona o a amega go maemo a mohuta wo.
- (b) Go na le maikarabelo go mongmošomo le mošomi yo mongwe le yo mongwe go bololla bosenyi le maitshwaro a mangwe le a mangwe ao a sa lokago mošomong. *PDA* e amana kudu le maemo a mohuta wo.

12. TSHEDIMOŠO YE NNGWE YE E LAELAGO GO YA KA KAROLO YA 14(1)(I) YA PAIA

Tshedimošo ye nngwe go ya ka karolo ya 14(1)(i) ya *PAIA*, e tla dirwa gore e be gona ge e laetše ke Tona ya Toka le Tlhabollo ya Molaotheo.

13. MOLAO WA TŠHIRELETŠO YA TSHEDIMOŠO YA MOTHO, WA 2013 (MOLAO WA NO. YA 4 WA 2013)(“POPIA”)

13.1 Go ya ka karolo ya 2 ya *POPIA*, wo mongwe wa morero wa *POPIA* ke go fa tumelelo ya tšhomišo ya tokelo ya molaotheo ya sephiri, ka go hlokomela polokego ya tshedimošo ya motho ge e ntšhitšwe ke lekala la maikarabelo, go ya ka magomo ao a kwalago bjalo ka ge go lebeletšwe ka go karolo ya 36 ya Molaotheo. Lereo le “tshedimošo ya motho” bjalo ka ge le hlalošitšwe go ya ka *POPIA*, le ra tshedimošo ye e amanago le motho wo o ka mošupago goba e le motho go ya ka molao, ye e ka akaretšago, magareng ga tše dingwe, tshedimošo ye e amanago le mmala, bong, ya bosetšhaba, botšo bja motho, thuto, bongaka, tšhelete, bosenyi goba bokamorago bja mešomo ya motho. Karolo ya 13 ya *POPIA* e bea ditshwanelo tša molao go Kgoro gore e ntšhe tshedimošo ya motho ka lebaka le le itšego ebile la molao fela. Go ntšhwa ga tshedimošo ya motho go ya ka *POPIA* go akaretša, magareng ga tše dingwe, kgoboketšo, poloko, go ntšha, go phatlalatša goba go senya tshedimošo.

13.2 Kgaolo ya 3 ya *POPIA* e bontšha dinyakwa tše nnyane tša gore Kgoro e ntšhe tshedimošo ya motho go ya ka molao. Dinyakwa tše ga se tša swanelwa go nyenyefatšwa, ntle le ge go e na le dilo tše itšego tše di sa akaretšwego. Morero wa go ntšha tshedimošo ya motho, magoro a dihlagotaba tša datha, mohuta wa tshedimošo ye e ntšhago ke Kgoro, baamogedi ba tshedimošo ya motho, tshepedišo ya tshedimošo magareng ga dikgoro, gammogo le magato a tšhireletšo o ngwadilwe ka fase:

13.3 *Morero wa go ntšha*

Tshedimošo ya motho e ka ntšhwa fela ka morero wo o itšego. Ke fela ka merero ye e latelago ye Kgoro e ka ntšhago goba e tla ntšhago tshedimošo ya motho:

(a) *Ya bašomi:*

- (i) Netefatšo ya tshedimošo ya mokgopedi wa mošomo nakong ya ge go thwalwa;
- (ii) Netefatšo ya tshedimošo ye e amanago le mošomi yo a gwebišanago le Mmušo;
- (iii) Merero ya setlwaedi ye e amanago le bašomi yeo e ka akaretšago:

- Meputso ye e tlwaelegilego;
 - Phenšene;
 - Thušo ya bongaka;
 - Tefelo ya bašomi;
 - Legato la kgalemo; le
 - Tlhahlo;
- (iv) Morero wo mongwe le wo mongwe wo o kwagalago wo o amanago le mošomo goba kgonagalo ya go ba le kamano ya mošomo.

(b) Ya barekiši /baabaditirelo:

- (i) Netefatšo ya tshedimošo le go lekola batho bao ba ngwadilego ka go lengwalo la boitsebišo gammogo le ditekolo tše di nyakegago;
- (ii) Merero ya go amana le tumelano goba kamano ya kgwebo goba tumelano ye e ka bago gona goba kamano ya kgwebo ye e ka bago gona magareng ga baamegi;
- (iii) Tefelo ya mananeotheko;
- (iv) Kobamelo ya melao ya Kgoro le maswanedi a mangwe; le
- (v) Morero wo mongwe le wo mongwe wo o kwagalago wo o amanago le kgwebo ya Kgoro.

13.4 Magoro a dihlogotaba tša datha le mehuta ya tshedimošo ya motho ao a ntšhwago

Tše di latelago ke magoro a dihlogotaba tša datha le tshedimošo ya batho ye e ntšhago ke Kgoro:

(a) Ya bašomi:

- (i) Leina le dintlha tša kgokagano;
- (ii) Nomoro ya boitsebišo le ditokomane tša boitsebišo go akaretšwa diphasepoto;
- (iii) bokamorago bja mešomo le dihlati tša go hlatsela se;
- (iv) dintlha tša pankha le tšhelete;
- (v) dintlha tša tefelo tša batho ba boraro (go ntšha mogolong);
- (vi) dikonteraka tša bašomi;
- (vii) maano a tekatekano ya thwalo ya bašomi;
- (viii) direkoto tša thušo ya bongaka;

- (ix) direkoto tša sekhwama sa phenšene;
- (x) direkoto tša meputso/megolo;
- (xi) tekolo ya phethagatšo ya mešomo;
- (xii) direkoto tša kgalemo;
- (xiii) direkoto tša matšatši a llifi; le
- (xiv) direkoto tša tlhahlo.

(b) Ya bao e ka bago bašomi:

- (i) aterese ya poso le/goba ya seterata;
- (ii) thaetlele le leina;
- (iii) dinomoro tša kgokagano le/goba aterese ya i-meile;
- (iv) sehlopha sa botšo;
- (v) bokamorago bja mešomo;
- (vi) mengwaga;
- (vii) bong;
- (viii) maemo a lenyalo;
- (ix) naga ya bodulo;
- (x) leleme;
- (xi) tshedimošo ya tšhelete;
- (xii) nomoro ya boitsebišo goba phasepoto; le
- (xiii) dikgokagano tša leago/ matlakala a inthanete..

(c) Barekiši/ baabaditirelo:

- (i) Leina le dintlha tša kgokagano;
- (ii) Boitsebišo le/goba tshedimošo ya khamphani le tshedimošo ya molaodi;
- (iii) tshedimošo ya pankka le tšhelete;
- (iv) tshedimošo ya didirišwa goba ditirelo; le
- (v) tshedimošo ye nngwe ye e sa ngwalwago fela go kwagalago gore e ka nyakega gore e ntšhwe ka lebaka la ditshepedišo tša kgwebo.

13.5 *Baamogedi goba magoro a baamogedi bao ba ka fiwago tshedimošo ya motho*

Kgoro e swara tshedimošo legatong la Mmušo e bile ka gona ga e fane ka tshedimošo ya motho go mokgatlo wo mongwe le wo mongwe goba lekala le lengwe ka ntle le Kgoro goba sehlongwa se sengwe sa mmušo. Le ge go le bjalo, tshedimošo ye nngwe e ka fiwa baamogedi ba ba latelago ba go nyaka tshedimošo ya motho:

- (a) bahlankedi ba taolo goba baemedi ba setšhaba, go akaretšwa Ditirelo tša Letseno la Afrika Borwa, mo Kgoro ye e nago le maswanedi a go abelana ka tshedimošo;
- (b) batho ba boraro bao ba direlwago ditefelo legatong la bašomi; le
- (c) dihlongwa tše di nago le maikarabelo a go phethagatša molao.

13.6 *Kabelano ye e beakantšwego ya tshedimošo magareng ga dikgoro ya tshedimošo ya batho*

13.6.1 Kgoro ga e abelane ka tshedimošo go mafelo a ka ntle ga mellwane ya naga, ntle le ge tshedimošo ye bjalo e hlokega go merero ya phethagatšo ya maikarabelo a mošomo wa mošomi, goba ka morero wo o tšwelelago go ya ka nako le bogolo bja mošomo wa mošomi. Ge go nale tiragalo ya mohuta wo, Kgoro e swanetše go netefatša gore-

- (a) naga ye e amogelago tshedimošo ye e swanetše go fana ka magato ao a kwagalago a tšhireletšo ye e swanago kudu le yeo e lebeletšwego ka go *POPIA*; goba
- (b) mongtshedimošo o a dumela gore tshedimošo ya gagwe e fetišetšwe; goba
- (c) phetšhetšo e a hlokega gore go phethagatšwe ditshwanelo tša konteraka magareng ga motho yo tshedimošo e lego ka ga yena le moamegi yo a e nyakago.

13.6.2 Moo tshedimošo ya ka ga motho e bolokilwego go diseva tša datha tše di lego ka ntle ga Afrika Borwa, Kgoro e swanetše go, ka kgonagalo ye e kwagalago, e netefatše gore mo/baamogedi ba tshedimošo ya ka ga motho ye bjalo ba tla tšea magato ka moka ao a kwagalago go šireletša datha le tshedimošo ya ka ga motho ye e amegago.

13.7 *Magato a Tšhireletšo ya Tshedimošo*

Kgoro e swanetše go beya magato a tšhireletšo go šireletša polokego ya tshedimošo ya motho gore e se ke ya fihlelelwa ka mokgwa wo o sego molaong. Kgoro e lebeletše gore e tla kaonafatša Magato a Tšhireletšo ya Tshedimošo ka mo go latelago:

- (a) Ka go netefatša gore tshedimošo e hlathwa ka maleba ebile e a ngwalwa ka ge datha ya bašomi e tlabane e hlathilwe bjalo ka 'tshedimošo ya motho' goba 'tshedimošo ya motho ya go ikgetha';
- (b) go netefatša gore magato a tšhireletšo a kaonafatšwa go šireletša kgahlanong le phihlelelo ye e sa dumelelwago ya tshedimošo ka go tsentsha magato a khomphutha le neteweke ya tšhireletšo go swana le diphasewete, go tsentsha ditirelo tša tšhireletšo ya inthanete, go tsentsha tšhireletšo ya divaerese, go netefatša tšhireletšo ya datha ka go e tswalelela le go thiba ponagatšo ya tshedimošo ya motho, go šireletša dilephopo le dikhomphutha ka di phasewete goba dipaometriki gammogo le go šireletša Neteweke ya Inthanete ya Poraebete (VPM);
- (c) magato ao a tsebišago bašomi goba batho ba bangwe ge tshedimošo ya bona e le kotsing, goba ge go na le tlolo ya sephiri malebana le mo tshedimošo ya motho e amegago; le
- (d) ka go netefatša gore magato a go thatafa a tšhireletšo a amogelwa go iletša phihlelelo ke motho wa boraro, tikologo ya kantoro, neteweke ya khomphutha, lenanaetshepedišo, tšhomišo ya softewere, datha goba sedirišwa se sengwe.

14. MPSHAFATŠO LE GO BA GONA GA MANYUALE WO BJALO KA GE GO NGWADILWE KA GO KAROLO YA 41(2) YA PAIA

Go ya ka karolo ya 14(2) ya PAIA, Manyuale wo o swanetše, mo go amegago, o mpshafatšwe ngwaga ka ngwaga ebile o swanetše go dirwa gore o be gona bjalo ka ge go ngwadilwe ka go karolo ya 14(2) ya PAIA, go akaretšwa go o phatlalatša go letlakala la inthanete la semmušo la Kgoro go www.dpsa.gov.za gammogo le go dira gore dikhopi tša Manyuale di be gona ge di kgopelwa ke Mohlankedi wa Tshedimošo, go dintlha tša kgokagano tše di filwego go temana ya 5 ya ka godimo.

E dumeletšwe ka di _____

letšatši le la _____2021.

MS YOLISWA MAKHASI

MOLAODIPHAREPHARE/MOHLANKEDI WA TSHEDIMOŠO

KGORO YA TAOLO LE DITIRELO TŠA SETŠHABA